РЕЦЕНЗИЯ

на проф. дфн Александр Юрьевич Русаков

за дисертацията на докторант Лиляна Сребрен Бейлери (СУ „Св. Климент Охридски“, София, България)

Художествен и научен принос на писателя Тома Кацори в българо-албанските книжовни контакти

От съпровождащите документи става ясно, че кандидатът е преминал обучение в редовна докторантура по албанска литература към специалност „Балканистика“ на Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Има диплома за магистърска степен по право в същия университет. Към дисертацията и автореферата са приложени пълен текст на две статии от научни конференции и няколко глави от книга пряко по темата на дисертацията, а също една рецензия на езиковедски труд по сходна тематика в списание „Съпоставително езикознание“. Има електронен доклад за проверка на авторството.

Дисертацията е посветена на интересна и актуална тема за албанистиката в чужбина – творчеството на Тома Кацори (1922–2008), известен писател, учен и преподавател, прекарал по-голямата част от живота си в България. Въпреки че Кацори е роден десет години след обявяването на независимостта на Албания, понякога той е наричан последният представител на Албанското национално възраждане (Рилиндие). Това е напълно обяснимо от многообразието на неговите занимания, като подобна многостранност е изцяло типична за дейците на Националното Възраждане и периода на Независимостта – от Сами Фрашери до Фан Ноли. Това разнообразие е добре отразено в рецензираната дисертация, която представлява първото научно описание на цялостното творчество на Кацори – художествено, научно и педагогическо. Трябва да се отбележи, че това описание се основава на

обширна фактологична основаа, включваща всички публикувани трудове на Кацори, както и на широк набор от архивни материали.

Изследването се състои от пет глави.

Първа глава включва две части: въведение с описание на обекта и предмета на изследването, терминология, методология, цели и задачи, както и биографична част, посветена на живота на писателя. Може би първата част на първата глава трябва да бъде форматирана като въведение. В уводната част на първа глава авторката формулира пет тези, които успешно аргументира в следващите глави. Като най-важна може да определим конкретната теза, че „творчеството на автора е постромантично, съдържащо елементи на възрожденски романтизъм, реализъм и сантиментализъм“. Тази комбинация на елементи от различни времеви периоди, течения и стилове е характерна като цяло за албанската литература от края на 19-ти и началото на 20-ти век, която по това време преживява период на ускорено развитие.

Биографичното описание е сбито и същевременно доста подробно представя живота на Тома Кацори. Съдържа изключително интересна информация за неговия произход и формирането на творческата му личност (Корченски лицей и др.). Авторката използва широк спектър от материали, включително мемоари на съвременници.

Втората глава е посветена на **научното наследство на Тома Кацори**. Включва обзор на съществуващите документи и материали, свързани с научната дейност на твореца. Главата съдържа почти изчерпателен преглед на всички налични към момента материали. Цитирани са вече извършени изследвания, съществуващи рецензии на Българско-албанския речник, на учебника за чужденци, написан от Тома Кацори, на неговата културно-историческа книга за Албания, както и редица езикови и исторически статии. Кандидатката се е спряла обосновано на извършеното досега в конкретната област от учени преди нея. Ясно е отразено досегашното равнище на изследванията и това, което тя е извършила, спрямо конкретните публикации

на автора. В дисертацията е работено основно върху българските текстове на Тома Кацори. Необходимо е специално да се отбележи огромният принос на Кацори за утвърждаването и развитието на преподаването и популяризирането на албанския език в България. Що се отнася до неговата същинска научна работа, трябва да се признае, че макар Кацори да не може да бъде поставен наравно с най-добрите албански лингвисти и историци, неговите изследователски трудове почти винаги съдържат интересни и често нетрадиционни разсъждения и хипотези.

Третата глава е фокусирана върху **кратките художествени и публицистични текстове на писателя**, като предлага прочита им през метафоричната рамка на противопоставянето между *светлина* и *тъмнина* (метафората е предложена от самия Тома Кацори, който използва подобен израз в заглавието на сборника с разкази *„Кандилото на Де Рада“*). Открояват се няколко групи кратки прозаични произведения, които са доста типични за албанската проза на 20-ти век. Това е животът и ежедневието на едно албанско село (емиграция, селски труд, кръвна вражда, обичаи), разкази за дейците на Възраждането (от Де Рада до Фан Ноли), разкази от палеобалканската история. Тук, както и в разказите от първата група, има известно въздействие и съпоставка, поне тематично, с творчеството на класика на албанската литература Митруш Кутели. Разглеждат се пътеписите и репортажи на автора, които са преснимани от стари вестници и представляват библиографска рядкост. Интересно е, че авторът използва свой собствен творчески метод за всяка група произведения. Например, когато анализира разкази с „палеобалканска“ тема (отразяващи по романтизиран начин търсенето на древните корени на балканските народи), докторантката анализира думи, свързани с палеобалканския пласт на албанския език. Анализът на палеобалканските разкази е една от най-интересните части на изследването, което се потвърждава от наградата, получена от кандидата на научната конференция на докторантите през 2024 г.

Четвъртата глава е посветена на **дългата проза** – романът за Скендербег и най-известното произведение на Тома Кацори *„Великата Беса“* (на албански *Për mëmëdhenë* - „За Родината”). Тази глава, въпреки не особено големия си обем, съдържа практически изчерпателен фактологичен анализ на тези две произведения. В раздела, посветен на романа за Скендербег (който практически не е разглеждан в албанските литературни изследвания), освен самия литературен анализ, вниманието е привлечено от подробното представяне на историята на изданията на произведението (включително евентуалното влияние на цензурните ограничения, съществували по това време), както и от сравнението на българския и албанския му вариант. В раздела на романа „За родината“ докторантката разглежда подробно един от най-важните концепти за албанския етнически мироглед - *домът*.

Пета глава ни запознава с **по-значимите тематични интертекстуални мотиви в** художествената литература на Кацори. В него докторантката идентифицира мотиви-ядра, които преминават през цялото творчество на Кацори, а също водещите и символично натоварени елементи от неговото художествено наследство. Такива мотиви включват *албанецът и оръжието*, *пари и нрави*, *светци, вярвания и свещени места.* Последнната част на главата разглежда мястото на България в художественото творчество на Тома Кацори.

Бих искал да отбележа, че на различни места в глави 3-5 има интересни езикови наблюдения (относно турските и „палеобалканските“ думи в произведенията на Кацори, албанските и българските фразеологични единици и диалектния субстрат на езика на Кацори). Бих искал да посъветвам докторантката при евентуална по-нататъшна работа върху произведенията на Тома Кацори да развие тази обещаваща езикова линия.

Изводите и заключението обобщават основното съдържание на работата и обосновават значението на този вид научно изследване. Трябва да се отбележи, че макар значението на фигурата на Тома Кацори за връзките между албанската и българската култура и за албанската култура никога да не е

подценявано, разглежданият труд позволява да хвърлим нова светлина върху тази фигура и да подчертаем в цялост нейния истински мащаб.

Приложението съдържа подробен преразказ на романа за Скендербег.

Заключение:

Дисертацията отговаря на всички необходими изисквания за този тип научен труд, показва изследователските умения и критичното мислене на докторантката и внася множество научни приноси от издирването и съставянето на пълна библиография на книжовното наследство на Тома Кацори до стимулирането на съвременни албаноезични публикации за обширното му дело. Предлагам на докторантката да бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор“ по направление 2.1. Филология съгласно българското законодателство.

07.05.2025 г.

проф. А.Ю. Русаков